

Biuletyn

Koła Miłośników Dziejów Grudziądza

Rok IV: 2006
Data odczytu: 1.2.2006

Numer 4 (78)
Data wydania: 1.2.2006

Eugeniusz Chmielewski

Z dziejów ulicy Józefa Wybickiego.

Na przełomie XVIII i XIX wieku Grudziądz był małym miastem otoczonym murami. W 1772 roku liczył zaledwie 1200, a w 1807 roku ok. 3500 mieszkańców. Za murami w kierunku północnym, to jest dzisiejszej ulicy Wybickiego, znajdowała się osada Fijewo, będąca folwarkiem zamkowym. W połowie XVIII wieku na terenie Fijewa powstał kościół i klasztor Reformatów. Kościół pod wezwaniem św. Krzyża, był kościołem parafialnym dla powstającego Przedmieścia Kwidzyńskiego zwanego też Łasińskim. Na początku XIX wieku, w 1801 roku po konfiskacie klasztoru, założono dom poprawczy i wkrótce zakład karny. Kościół przestał być kościołem parafialnym i stał się do 1939 roku kaplicą więzienną. Dom karny przeznaczony był dla więźniów wyznania rzymskokatolickiego. O jego wielkości świadczą ilości przebywających w nim więźniów. Na przykład, w 1861 roku Grudziądz liczył 8824 mieszkańców, natomiast w domu karnym odsiadywało karę 1094 więźniów. Cmentarz zakładu karnego, czynny do około 1920 roku, znajdował się na końcu ulicy Wędkarskiej, po prawej stronie między górną aleją spacerową wzdłuż Wisły i ulicą Kazimierza Jagiellończyka.

W czasie okupacji niemieckiej w jego murach przebywało od 2000 do 3000 jeńców alianckich. W więzieniu o obostrzonym rygorze (ciężka praca i głodowe wyżywienie) była duża śmiertelność. Z inicjatywy związku francuskich kombatanów zrzeszających byłych więźniów, odsłonięto w 1992 roku, tablicę pamiątkową. Tablicę w języku francuskim i polskim umieszczono po prawej stronie bramy głównej.

Teren między murem domu karnego a ulicą Wybickiego nazywano w ubiegłym stuleciu „małym placem ćwiczeń”. Urządzano tam festyny, występy chórów i orkiestr a także pokazy przyjezdnych zespołów artystycznych.

W czasie zaboru Grudziądza władze pruskie zbudowały w latach 1776-1788 na północ od miasta dużą na owe czasy twierdzę. Przy jej budowie zatrudniano przeszło 6000 robotników, w tym przeszło 400 murarzy i górników. Z różnych terenów Niemiec sprowadzono około 50-ciu fachowców z rodzinami i osiedlono ich w nowo wybudowanych domach przy dzisiejszej ulicy Wybickiego. Dzielnice Fijewo włączono urzędowo w obręb miasta już w 1783 roku. Po raz pierwszy pojawia się nazwa ulicy na planie w 1781 r. jako Łasińskie Przedmieście. Około połowy XIX wieku, do 1925 roku występuje już nazwa ulicy Kwidzyńskiej. Po 1925 r. przyjęto obecną nazwę ulicy tzn. Józefa Wybickiego. Wyjątek stanowiły lata 1951-57 kiedy to przemianowano ulicę na I Armii Wojska Polskiego.

Zasięg ulicy do około 1910 roku był większy niż obecnie. Ówczesna ulica Kwidzyńska obejmowała część ulicy Starej od zbiegu ulic Tkackiej z Murową i dochodziła do obecnej ulicy Pułaskiego. W tym czasie nastąpiła także zmiana numeracji budynków, obowiązująca do dnia dzisiejszego.

Ulica należała do bardzo ruchliwych.

W końcu XIX wieku, w północnej części miasta wybudowano koszary, seminarium nauczycielskie, powstały również nowe ulice (np. Słowackiego, Kilińskiego i A. K.). Na krańcach ulicy Wybickiego znajdowały się dwa rynki, Rybny Rynek (dawniej zwany Drzewnym Rynkiem (Holz Markt) i Karto-flany Rynek (obecnie postój taksówek). Od 1896 r. ulicą przebiegała konna linia tramwajowa (od. 1899 r. elektryczna). Wiodły tędy barwne pochody a okazji różnych świąt i rocznic. Szczególnie uroczyście obchodzono 600 lecie nadania praw miejskich w dniu 21. czerwca 1891 roku. Domy przystrajano girlandami, barwny pochód przeplatany oryginalnie udekorowanymi wozami przemierzał od Tarpna w stronę Rynku.

Prawa strona ulicy, numery parzyste.

Nr 2-4. W dwupiętrowym narożnym budynku u schyłku XIX wieku mieścił się sklep kolonialny (spożywczy) spółki Hildebrandt i Krüger oraz lombard H. Kirscha. Przed I wojną światową istniała tu restauracja (właściciel F. Augsten). W latach 1914-16, po rozbiórce budynku, wzniesiono duży III piętrowy gmach. Pomieszczenia handlowe sklepu tekstylnego mieściły się na parterze i I piętrze. Po 1920 roku budynek i sklep konfekcyjny nabywa firma H. Schmechel i Rozner z Łodzi. W 1951 roku pomieszczenia sklepowe na I piętrze przebudowano na mieszkanie. Przed 1939 rokiem dom konfekcyjny Nowicki i Jędrzejczak.

Nr 6-8. Posesja od lat 90-tych XIX wieku należała do Dawida Israelowicza, instalatora i producenta lamp oświetleniowych. W 1897 roku w miejscu parterowego domku, powstał duży, III piętrowy budynek. Do 1920 r. oprócz sklepu z lampami, mieścił się tu zakład zegarmistrzowski i złotniczy. W latach międzywojennych - sklep z porcelaną, kryształami i naczyniami szklanymi Juliusza Israelowicza i zakład zegarmistrzowski Juliusza Gussa. Po 1945 r. był tu sklep spożywczy PSS-u i następnie sklep zielarski. Na uwagę zasługują ciekawe elementy architektoniczne budynku, tzw. kariatydy, czyli kobiece posągi stanowiące podpory balkonowe,

Nr 24-26. W dziewiętnastowiecznym budynku mieścił się do 1920 r. sklep spożywczy A. Makowskiego. Po rozbudowie domu w 1923 roku Bronisław Murawski urządził restaurację, którą przejął Franciszek Krzewiński, (był on również właścicielem hurtowni branży żelaznej, budowlanej i towarów kolonialnych).

Nr 28. Przez wiele dziesięcioleci istniał w tym budynku sklep masarski.

Nr 30. W istniejącym w 1861 roku piętrowym narożnym domu mieściły się dwa sklepy: alkoholowy i spożywczy. W 1903 roku właściciel posesji Lindner dokonuje przebudowy i dodatkowo urządza restaurację. W 1912 r. całość wykupuje znana w mieście firma stolarska „M. Herrmann” z ulicy Kościelnej nr 10. W latach 1913-14 powstaje w tym miejscu jeden z największych domów handlowych w Grudziądzu. Na parterze i piętrze urządzono meblowe salony wystawowe, w oficynie uruchomiono stolarnię. W 1921 r. obiekty wykupuje Spółka Akcyjna Przemysłu Drzewnego „Strug”. Po upadku tej firmy w 1929 roku, gmach po przebudowie pomieszczeń przejmuje Kasa Chorych. Obecnie mieszczą się tu gabinety Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Gmach projektował architekt Szarkowsky z Berlina.

Nr 32-36. W tym budynku mieścił się urząd pocztowy, przeniesiony w 1881 roku do nowej siedziby przy ulicy Sienkiewicza. Po wyprowadzeniu urzędu pocztowego zaadoptowane pomieszczenia przeznaczono na restaurację, wytwórnię likierów i wód sodowych, sklep tytoniowy i zakład fryzjerski. Większość tych sklepów przetrwała do 1920 roku, W latach międzywojennych restauracja J. Radzickiego (z lewej strony bramy wjazdowej), zakład fryzjerski Franciszka Teske i filia piekarni wiedeńskiej Jana Zajączkowskiego. W podwórzu warsztat naprawy motocykli i samochodów W. Radzickiego.

Nr 38-40. Od lat 40-tych XIX wieku siedziba niemieckiej loży masońskiej pod nazwą „Victoria. zu den drei gekronten Turmen” (Zwycięstwo pod trzema ukoronowanymi

wieżami). Łoża masońska założona w Grudziądzu 9. czerwca 1799 roku istniała prawdopodobnie do kwietnia. 1958 roku. W muzeum zachowały się odznaki grudziądzkiej masonerii. Obecnie jest to siedziba klubu „Akcent”

Nr 42. W miejscu obecnego budynku w połowie XIX wieku istniała karczma pod nazwą „Ostatni Grosz”. Nowy dom wzniesiono na początku lat 70-tych XIX wieku urządając w nim hotel i restaurację (Deutsches Haus). Przed I wojną światową dysponował osiemnastoma łózkami i zaliczał się do najmniejszych z pośród dziesięciu grudziądzkich hoteli. Po 1920 roku znany był jako hotel „Kellasa”. Od 1945 roku do lat 70-tych była tu siedziba Pogotowia Ratunkowego. W latach powojennych dom przebudowano na dwupiętrowy.

Nr 41. W ostatnim ćwierćwieczu XIX wieku posesja należała do Aleksandra Pohlmana, który od 1856 roku piastował funkcję skarbnika, a w latach 1874-1896 nadburmistrza miasta. W latach 1899-1920 mieściły się tu sklepy branży spożywczej, drogeryjnej, tytoniowej i jubilerskiej. W latach 30-tych sklep mięsny Władysława Nowakowskiego i spożywczy Jana Karczyńskiego. W podwórzu kuźnia Józefa Dominika i stolarnia Dombrowskiego.

Lewa strona – numery nieparzyste.

Budynki po lewej stronie do ulicy Solnej wzniesiono na przełomie III i IV-go ćwierćwiecza ubiegłego stulecia, z wyjątkiem nr 9, 11-13 i 15.

Nr 1. W -trzy piętrowym budynku, w końcu XIX wieku mieścił się sklep z materiałami C. Wagnera i z konfiturami E. Klingera. W latach międzywojennych do 1945 roku sklep spożywczy należał do spółki Mentz i Neubauer. W czasie wojny w 1945 roku budynek został kompletnie zniszczony. W odbudowanym parterowym pawilonie mieści się sklep spożywczy, popularna „Trójka” Powszechnej Spółdzielni Spożywców.

Nr 3. W ubiegłym wieku sklep z parasolkami i rękawiczkami i zakład fryzjerski. Do 1920 roku właścicielem sklepu perfumeryjnego był A. Keydel. Po 1920 roku sklep zegarmistrzowski i złotniczy Wiktora Kruszewskiego. Duży zegar elektryczny przed sklepem stanowił oryginalną i użyteczną reklamę firmy. W. Kruszewski był aktywnym działaczem narodowym w Grudziądzu przed 1920 rokiem. Związany był z Towarzystwem Gimnastycznym „Sokół”, Towarzystwem Przemysłowców Polskich i Spółką Budowlaną „Bazar”.

Nr 5. Od lat 90-tych XIX wieku jedyna w mieście drukarnia artystyczno - litograficzna należała do O. Heringa (początkowo spółka Lewandowski - Hering). W latach 30-tych również sklep z garderobą dla panów Cz. Nowickiego.

Nr 9. Obecny budynek pochodzi z 1899 roku. Od początku wieku do lat trzydziestych na III piętrze mieściło się atelier fotograficzne H. Dessonka. W 1910 roku zainstalowano elektryczną windę osobową. W latach międzywojennych księgarnia i ekspozytura Gazety Grudziądzkiej i Gońca Nadwiślańskiego Wiktora Kulerskiego.

Nr 11-13. Przed wojną siedziba Banku Związku Spółek Zarobkowych.

Nr 19. W 1912 roku po przebudowie uruchomiono pierwsze w mieście kino o nazwie „Orzeł”. W czasie działań wojennych ocalało jako jedyne z trzech przedwojennych kin. Obecnie przebudowany na dom handlowy pod nazwą „Orzeł”

Nr 21. W zabudowaniach byłego domu kultury GZPGum, co najmniej od połowy XIX wieku, mieścił się najstarszy grudziądzki hotel „Czarny Orzeł”(Schwarzer Adler). Przed I wojną światową posiadał 26 łózek. W dużej sali odbywały się zebrania różnych stowarzyszeń, zjazdy okolicznościowe bankiety, imprezy śpiewacze, występy orkiestr itp. Budynek hotelowy kilkakrotnie przebudowywano. Po 1920 roku istniał jeszcze kilka lat jako hotel „Warszawski”.

Nr 25. W latach międzywojennych najpierw siedziba Poznańskiego Banku Ziemiań, następnie Centrala Handlu ziemiołódami „Ziemiak Polski” oraz restauracja A. Lipińskiego.

W tym domu mieszkał w latach 1892-1901 prawnik dr Stefan Łaszewski, wybitny działacz narodowy. Był obrońcą Grudziądzan w procesach prasowych i politycznych. Po 1901 roku przeprowadził się na ulicę gen. Sikorskiego 8. W 1920 roku r. został pierwszym wojewodą nowo powstałego województwa.

Nr 27. Trzypiętrowy dom powstał w 1898 roku. Od początku do 1945 r. sklep mięsny rodziny Adloff. Budynek spalił się w 1945 roku. Nowy wzniesiono w latach powojennych.

Nr 29. W tym domu Jan i Wiktor Marchlewscy oraz Jan Zawacki założyli w dniu 14 października 1879 roku hurtownia towarów kolonialnych. Nieco później otworzyli duży sklep delikatesowy i restaurację. Sklep mieścił się po lewej stronie głównego wejścia do budynku, restauracja po prawej. Firma istniała z wojenną przerwą do ok. 1948 roku. Później została przejęta przez PSS. Założyciele w latach zaboru pruskiego należeli do czołowych działaczy narодно-gospodarczych na terenie miasta.

Nr 51. Budynek powstał w 1873 roku. Na początku XX wieku J. Żmijewski zakłada drogerię, którą w 1905 roku przejmuje Damazy Klimek. Jego drogeria Alchemia istniała z przerwą wojenną do ok. 1948 roku, W latach 1903-1920 obok drogerii zakład zegarmistrzowski W Kruszewskiego.

Nr 35. Obecny budynek powstał dopiero w 1911 roku. Przed wojną mieścił się tutaj „Wielkopolski Skład Kawy”. Przechodząc koło budynku – wyczuwało się z daleka przyjemny aromatyczny zapach kawy ziarnistej.

Nr 59. Budynek obecnego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych powstał ok. 1910 roku, w miejscu poprzedniego, którego częściowo strawił pożar na początku XX wieku. Po 1920 roku siedziba Komunalnego Banku Powiatowego, później Komunalnej Kasy Oszczędności oraz apteki „Pod Koroną”. Przebudowany na początku lat 90-tych budynek ZUS-u wchłonął przyległą posesję nr 37 (przed wojną sklep delikatesowy F Klingenberga).

Nr 43. W parterowym, jednym z najstarszych domów na tym odcinku ulicy, przez wiele dziesięcioleci mieściło się atelier fotograficzne. W latach 1875-90 właścicielem zakładu fotograficznego był Franz Czempinski, w latach 1895-1924 jego zięć Johannes Szymonowicz (fotograf wojskowy). W latach międzywojennych znani fotografowie Ludwik: Poznański (przeprowadził się na Rynek 21) oraz Roman Sławiński.

(L.B.S.)

Redakcja: Tadeusz Rauchfleisz, KMDG. Logo KMDG wykonał Grzegorz Rygielski.